

SAMLINGSPARTIETS PROGRAM

Av universitetslektorn docent OLLE NYMAN

UTGÅNGEN av kommunalvalen 1962, som gav socialdemokraterna mer än 50 procent av samtliga avgivna röster, har medfört en påtaglig förändring av det politiska diskussionsläget. Många gånger tidigare har det förekommit kritik och vecklagan på grund av splittringen mellan de tre s. k. borgerliga partierna, vilken många uppfattat som onödig eller i varje fall onödigt stor. Dessa partiers oförmåga att erbjuda väljarna ett samlat alternativ i förhållande till socialdemokratien har beklagats. Men aldrig förr torde denna kritik ha haft en sådan styrka som efter 1962 års val, trots att detta var ett kommunalval. Diskussionen på denna punkt har fått en varaktighet och en intensitet, som visar att det är fråga om något annat än de vanliga, hastigt förbiflytande dagskommentarerna. Flera stora tidningar har engagerat sig och tydligen föresatt sig att driva denna sak systematiskt på lång sikt.

Borta är det logiskt svårmanövrerbara kravet på permanent allmän samlingsregering och i förgrunden träder i stället kravet på en förändring av partistrukturen i

form av en konsolidering och koncentration av de icke-socialistiska krafterna avsedd att skapa förutsättningar för ett politiskt regimskifte. »Växling vid makten» är målet. Vad man vill vinna vid målet är inte bara en delvis annan politik än den nuvarande socialdemokratiska regeringspolitiken. Man menar också att ett maktskifte i sig självt är av värde. Det kan inte vara till skada för demokratien om avlösning sker efter socialdemokratiskt regeringsinnehav alltsedan 1936 (frånsett några månader alltsedan 1932). Ett maktskifte skulle förbättra balansen och därmed vitaliteten i vårt politiska liv; det skulle ge mera av liv åt den parlamentariska mekanismen. Och förutsättningen, medlet som skall leda till målet, är enligt de opinionsbildare, som här har apostroferats, att de tre partierna högern, centern och folkpartiet övervinner sin splittring.

Enligt detta postulat måste de icke-socialistiska partierna uppträda mera samlat, undvika varje skärpning av ännu kvarstående motsättningar, medvetet försitta alla chanser till inbördes gräl. De

måste kunna visa väljarna att deras politik dikteras av en bestämd vilja att ge väljarna ett alternativ till den socialdemokratiska politiken, ett alternativ så beskaffat att det har förutsättningar att samla en folkmajoritet. Deras politiska agerande får inte vara så divergerande och deras inbördes diskussioner får inte vara så polemiskt färgade att väljaren vid en realistisk bedömning inte kan uppfatta dem *tillsammans* som ett alternativ till socialdemokratien. Men målet måste sättas högre än så. Målet får uppenbarligen inte vara något annat än att de tre partierna enas till ett, till ett *samlingsparti*.

Ett sådant resonemang har troligen giltighet för många bland de tre icke-socialistiska partiernas både direkta medlemmar och övriga väljare-sympatisörer. Att genomsnittsväljaren på denna sida av det politiska kraftfältet hyser missnöje med dessa partiers oförmåga att prestera ett någorlunda samstämt slagkraftigt alternativ torde vara säkert. Missnöje är snarast ett alltför svagt ord i många fall. En verklig olust är kanske en mera adekvat beskrivning av många »borgerliga» väljares psykologiska status inför valhandlingen och dess resultat. Därifrån är steget inte långt till defaitistisk leda vid politiken och till röststrejck. Argumentet att en ny giv på oppositionssidan skulle verka stimulerande och ha en viktig effekt ur psykologisk synpunkt har därför av allt att döma åtskil-

ligt fog för sig. Motståndarna till den nya given brukar hävda att en sammanslagning av de demokratiska oppositionspartierna skulle komma många människor att känna sig politiskt hemlösa. Men gentemot detta har det frågats om det inte i själva verket är många fler, som känner sig otillfreds och hemlösa inför nuvarande förhållanden, med nu rådande ineffektivitet och splittring. Den i längden meningslösa småtaktiken och lurpassningen mellan tre tävlande partier, som enligt mångas uppfattning i stället borde vara inriktade på ett gemensamt mål, kan inte gärna inge någon starkare känsla av trivsel eller politisk hemkänsla, i varje fall inte hos dem som är intresserade av konstruktiva insatser.

I den pågående samverkansdebatten har det från olika håll betonats hur viktigt det är att vissa organisatoriska anordningar i samverkanssyfte kommer till stånd relativt snart. Först i händelse av ett organiserat samarbete kan partierna vara benägna att ge avkall på sin särart. »De offer — om man nu skall kalla det så — som partierna bör vara beredda till vid en borgerlig samling, blir sålunda försvarliga för själva det *organiserade* samarbetets skull. I en situation, då inget fast samarbete, än mindre ett borgerligt block eller enhetsparti finns, kan av lätt insedda skäl mera betydande eftergifter i enskilda frågor endast bli aktuella om alldeles speciella skäl

är för handen» (Sv. D. 30.3.63). Eller för att tala med Dagens Nyheter: Programpusslet är inte det avgörande utan dynamiken i utvecklingen. »Det finns en benägenhet att se alltför statistiskt på samlingsfrågan. — — — Vi är inte särskilt imponerade av bokhållarmentaliteten hos unga liberaler, som uppfordrande efterlyser hur de tre partierna skall komma överens om lokaliseringsfrågor, skatteskalor och barnbidrag. Sannolikt blir det varken lättare eller svårare än det i dag är att komma överens inom folkpartiet, som omfattar alla schatteringar inom borgerligheten. Kanske blir det trots allt något lättare eftersom förefintligheten av tre partier bidrar till att markera åsiktsmotsättningar som eljest knappast framträtt» (D.N. 10.4.63). Det ligger mycket i detta. Det är först sammanslagningen som i sig själv skapar de verkligt gynnsamma förutsättningarna för en högre grad av samstämmighet. Men ändå kan det vara värt att undersöka vad »programpusslet» rimligtvis kan ge för resultat. Även om ingen föreställer sig att samlingstanken i betydelsen sammanslagning av tre partier till ett har en omedelbar aktualitet, kan det vara en vällovlig sysselsättning att gentemot allt vanetänkande visa upp hur mycket som redan i det aktuella läget förklarar de tre partierna och hur en samlingskurs redan i nuläget skulle kunna tänkas bli utlagd. Vad kan samlingspartiets program bli?

Det första som bör göras vid besvarandet av en sådan fråga är att konstatera en avgörande samstämmighet mellan de tre partierna ifråga om de för hela samhällspolitiken fundamentala ting, som sammanhänger med den ekonomiska strukturen. Folkpartiet proklamerar som sin målsättning: »Fri företagsamhet och konkurrens på likvärdiga betingelser. — — — Koncentration av makten, statlig eller enskild, över landets kapitaltillgångar och deras användning motverkas. Arbetsvilja, ekonomisk ansvarskänsla och önskan att förverkliga individuellt ägandeskap är uttryck för den enskildes framåtsträvan. Dessa värdefulla krafter får ej skadas.» I den inledande honnören åt den liberala grundåskådningen i partiets 1962 antagna program heter det bl. a: »Arbetsvilja, företagsamhet och initiativ, förvärv av kunskaper och utbildning, sparande för att förverkliga individuellt ägande är dynamiska framstegskrafter, vilka liberalismen vill främja och utveckla. — — — En snabbare ökning av produktionen kräver större kapitalbildning. Det samhälle som skapar de bästa förutsättningarna för enskilt ägande åt alla får i längden den högsta kapitalbildningen och de snabbaste framstegen. Enskilt ägande bidrar även till ökat personligt oberoende. Produktionen skall rätta sig efter medborgarnas värderingar som de framträder på marknaden i ett samhälle med val-

frihet. Människorna skall inte i sin konsumtion behöva anpassa sig efter en av staten dirigerad produktion.»

Centerpartiet deklarerar: »Den enskilde medborgarens initiativkraft, företagsamhet och ansvarskänsla är grunden för det materiella framåtskridandet.» I de mera allmänna inledande satserna i partiets program erinras om hur arbetarnas beroende av privatkapitalet var den avigsida av den industriella utvecklingen som först trädde skarpt i dagen och hur det kollektiva ägandet genom staten därför kunde betraktas som ett eftersträvansvärt mål. Men partiet slår fast: »I praktiken har dock socialiseringen visat sig leda till ännu större beroende. All finansiell koncentration, privat eller statlig, innebär en risk genom att den lätt kan leda till maktmissbruk.» Man varnar för statens och de stora kollektivens möjligheter till maktutövning och kontroll; risken finns »att individen blir ett redskap för experter och samhällsplanerare». Dessutom säger centerpartiet: »Sedan de grundläggande behoven tillgodosetts, träder vid en högre standard personligt präglade behov och önskemål alltmer i förgrunden. Möjligheten att tillgodose dem beskäres dock, om en ökad ekonomisk trygghet skapas enbart genom kollektiva beslut, som binder stora grupper vid samma utformning.»

Högerpartiet säger sig i »företagsamhet och enskild äganderätt»

se de bästa medlen till ekonomiska framsteg och kräver »att den allmänna hushållningen skall möjliggöra och underlätta enskilda medborgares arbete på att förbättra egna och hela folkets levnadsvillkor.» Vidare: »Högerpartiet vill arbeta för en egendomsägande demokrati, byggd på fri företagsamhet och utbredd personlig äganderätt. Näringslivet skall beredas möjlighet att växa sig starkt, öka produktiviteten och höja välståndet. — — — Statens ekonomiska politik skall så utformas, att den stimulerar företagsamheten till nya initiativ och förbättrade produktionsmetoder samt befrämja ett rikt differentierat näringsliv.»

Om företagsamhet genom det allmännas försorg har folkpartiet och centerpartiet likabetydande deklamationer. »Samhället bör icke driva affärsverksamhet på områden som lika väl kan skötas av enskilda. I särskilda monopolsituationer eller då sociala skäl talar härför kan offentlig företagsamhet vara motiverad» (fp). »Det statliga företagandet inskränkes till sådana fall, där särskilda organisatoriska eller sociala skäl gör det erforderligt» (cp).

Beträffande skattepolitiken har de tre partierna likartade principkrav. Folkpartiet: »Enskilt sparande beredes gynnsammare förutsättningar. Stor vikt fästes vid skattereformer som främjar arbetsvilja och sparande.» Centerpartiet: »Skattesystemet skall vara så

utformat, att det personliga och frivilliga sparandet får goda förutsättningar. Det personliga sparandet, grundat på individuella och frivilliga beslut, är den mest önskvärda sparformen.» Högerpartiet: »Beskattningen bör avvägas efter bärkraft och så utformas, att arbetsvilja, företagsamhet och sparsamhet uppmuntras.»

Samstämmigheten på detta centrala politiska avsnitt är det avgörande. I jämförelse härmed är meningsskiljaktigheter på andra avsnitt av sekundär betydelse. Men kanske finns det även på dessa andra områden förutsättningar för ett samlingsprogram?

Ifråga om utrikespolitiken är de tre partierna ense om alliansfriheten. Den militära alliansfriheten skall syfta till att bevara åt vårt land neutralitet i händelse av krig. Frihet, oberoende och fred för Sverige är målsättningen. Om anslutningen till FN:s grundprinciper råder inte några motsättningar mellan de tre partierna, inte heller om samarbetet de nordiska länderna emellan. Beträffande Europafrågan — hur Sverige bör förhålla sig till de olika yttringarna av europeiska samarbetssträvanden — har de Gaulle åstadkommit en betydande rättning i de svenska leden. Här finns det dock utan tvivel fortfarande schatteringar i uppfattningen men inte större än att de kan tolereras i ett stort, samlande parti. Intet av de tre partierna vill en svensk isolering i förhållande

till det fria kontinental-Europa. På frågan vilken omfattning geografiskt det europeiska samarbetet bör ha, kan svaret lämpligen bli det som Ludwig Erhard gav vid sitt besök i Sverige, mars 1963: Hela det fria Europa.

Försvarspolitiken behöver rimligen inte bli någon stötesten vid en framtida sammansmältning mellan högern, centern och folkpartiet. Den utrikespolitiska målsättning, varom alla är ense, förutsätter ett så starkt försvar som våra resurser medger.

Mera problematiskt ställer det sig beträffande författningspolitiken. Men förhållandet är att opinionsbildningen är ganska obestämd på detta område inom flertalet meningsriktningar. Alltför kort tid har förflutit efter författningsutredningens avslutande för att meningarna skall ha hunnit stadga sig. Om sikten begränsas enbart till de mest kontroversiella spörsmålen om kammarsystem och valsätt, borde det vara rimligt för de antisocialistiska krafterna att ena sig om enkammarsystem och ett valsätt, som ger en rättvis avspiegling av väljarnas vilja. Endast ett av partierna har till synes tveklöst gått in för en enkammarreform, men även inom högern och centern finns sympatier för en sådan, inte minst inom de båda partiernas ungdomsorganisationer. Tvåkammaranhängarna borde relativt lätt kunna göra en uppoffring i vetskapen om att det torde ligga

utanför det politiskt möjligas gräns att få en tillfredsställande tvåkammarkonstruktion genomförd. Svagheten med vårt hittillsvarande tvåkammar-system har förutom den för stora eftersläpningen varit landstingens sätt att fullgöra sin funktion som elektor, men av några inlägg att döma tycks man nu på sina håll vilja framhålla som något alldeles särskilt värdefullt att första kammaren har just en kommunal förankring. Det bådar inte gott. Under sådana förhållanden är det bättre att avstå från alla försök till renovering av tvåkammar-systemet. En positiv följd av övergång till enkammarriksdag skulle vara att valen till de kommunala representationerna verkligen kunde bli kommunalval och inte som nu sekundära riksdagsval. Det skulle bidra till att stärka den kommunala demokratin.

Ifråga om valsättet borde det gemensamma programmet rimligtvis vara att man avvisar teorien om behovet av en s. k. majoritetsbildande effekt, dvs. man avvisar kravet på orättvis överrepresentation, oavsett vilken riktning, som står närmast till att dra fördel därav. I denna fråga tycks också folkpartiledamöterna i författningsutredningen ha mindre stark resonans inom sitt eget parti för sin ståndpunkt än beträffande kammarfrågan. Slutligen finns det skäl att i ett antisocialistiskt enhetsprogram återaktualisera kravet på beslutande folkomröstning så som skedde 1948.

Programmet kunde lämpligen avse ett krav på införande av fakultativ beslutande folkomröstning med den utformning institutet har i Danmarks författning av år 1953. (Folkomröstning rörande ett av folketinget fattat beslut — med undantag av budgetärenden — kan påkallas av $\frac{1}{3}$ av tingets medlemmar. Om beslutet inte återtas av folketinget inom fem dagar, anställes folkomröstning. Minst hälften av de röstande och minst 30 % av de röstberättigade skall rösta mot beslutet för att det skall anses förkastat.)

Om kulturpolitiken i vidaste bemärkelse torde gälla att åtskilligt av vad som rymms under denna beteckning inte behöver ha karaktär av partifrågor. Frågan om religiös tro eller icke tro bör inte vara en politisk partiangelägenhet. De två andra partierna torde inte ha någon svårighet att instämma i folkpartiets programsättning: »Religionsfriheten är ett omistligt grundvärde. Trossamfunden skall äga frihet att själva bestämma villkoren för medlemskap och att forma sitt inre liv. Den enskildes rätt att själv avgöra medlemskap i trossamfund får icke genom tvingande lag omin-tetgöras.» Högermän och centerpartister torde också lika väl som folkpartister kunna acceptera följande sats: »De andliga och etiska värden som kristen kultur och humanistisk livssyn skapar skall bevaras och aktas som omistliga grundvalar för ett gott samhälle.»

I skolfrågan underlättas ställnings- tagandet av att grundskolereformen redan är beslutad. En ensidigt negativ inställning därtill på höger- håll är därför överspelad. Men en positiv attityd får inte innebära att den kritiska bevakningen av reformens genomförande och fullföljande sätts på avskrivning. Kravet på kvalitet och motstånd mot medveten standardsänkning hela utbildningsstegen igenom, från grundskola till universitet, borde kunna vinna allmän anslutning inom center- och folkparti lika väl som inom högern.

På social- och familjepolitikens fält förutsätter en sammansmältning av de tre partiernas politik att högern närmar sig folkpartiets och centerpartiets ståndpunkt. En av de primära programpunkterna på detta avsnitt är att stödet åt barnfamiljerna bör utbyggas, och att en av dessa stödformer bör vara att barnbidraget höjs. Högern, som enligt sitt program anser att hemmet och familjen är hörnstenarna i samhällsbyggnaden och som dessutom ingalunda är blind för den befolkningspolitiska aspekten, bör vara beredd att ta sin politik under omprövning i denna detalj. Att koncentrera de familjefrämjande åtgärderna endast till beskattningen och bostadspolitiken kan inte bli den samlande ståndpunkten.

Allmän enighet borde kunna upp- nås om centerpartiets programsats: »Arbetet i hemmet skall värdesät- tas lika högt och betraktas som

lika produktivt för samhället som arbete utanför hemmet. Mödrarnas möjlighet att själva taga vården om barnen måste på allt sätt främjas, liksom övergång till förvärvs- arbete bör underlättas för dem som så önskar, när barnen blir vuxna.» Härtill ansluter folkpartiets konkreta programkrav: »Värdet av husmödrarnas arbete erkännes och deras ställning inom socialförsä- ringarna förbättras.» I detta sam- manhang finns det också plats för centerpartiets mera allmänna re- flexion: »Givetvis är den kvantita- tiva ökningen av standarden ange- lägen även i fortsättningen, men med nationalinkomstens stegring framstår den kvalitativa sidan, in- nehållet i levnadsstandard, som allt viktigare. Om nationalinkoms- ten ökar på bekostnad av trivsel och god anpassning i miljön, om den ökar exempelvis därför att mödrarna söker sig arbete utanför hemmet även i de fall detta är till skada för omvårdnaden av barnen, — — — då är detta exempel på att man offrat kvalitet för kvantitet.» Folkpartiet säger: »Den gifta kvin- nans fria val mellan hemarbete och yrkesarbete utom hemmet under- lättas.» Men friheten att välja här- vidlag befrämjas inte av att de som väljer hemarbete blir föremål för nedvärdering, så som det otvivel- aktigt finns tendenser till för när- varande. Ropet »Ut med hemma- fruarna!» är inte bara otillständigt generellt; det är till sin innebörd en av de mest samhällsskadliga

paroller som på länge släppts ut. Husmodersuppgiften borde i stället räknas till de mest produktiva och ur samhällssynpunkt mest värdefulla av sysslor. Är då inte det nyss anförda centerordet berättigat?

Beträffande socialpolitiken i övrigt är det naturligt att de olika vårduppgifterna — inom kroniker-vård, mentalsjukvård, åldringsvård — särskilt påkallar uppmärksamhet. Den socialpolitiska aktiviteten bör inriktas på dessa områden.

Rörande bostadspolitiken råder enighet mellan de tre partierna om att produktionen mera än förut bör inriktas på enfamiljshus. Andra samlande programpunkter bör vara: Kostnadspressande konkurrens inom bostadsproduktionen bör stimuleras (fp). Konkurrensen skall ske på lika villkor (h). Bostads-sparande bör främjas (h, fp).

Full samstämmighet råder om programpunkten »full sysselsättning». Även beträffande samhällsplanering och lokaliseringspolitik råder god överensstämmelse. Högern kräver att »utbyggnaden av ett mångsidigt näringsliv på landsbygden skall främjas genom samhällets medverkan till goda kommunikationer och allsidig yrkesutbildning». Centerpartiet framför kravet: »På olika sätt bör samhället främja näringslivets decentralisering och en spridd bebyggelse.» Folkpartiet fordrar: »Stimulans till rationell verksamhet inom områden, där eljest arbetslöshet och underutnyttjande av enskilda och of-

fentliga anläggningar uppkommer, lämnas inom den ram som är samhällsekonomiskt motiverad.» Men för tydlighets skull avvisar detta parti »tvångsåtgärder» för att dirigera befolkningsomflyttningar och företagslokalisering.

De tre partierna har en klart positiv hållning till jordbruket. De är eniga om att kräva inkomstlikställighet för jordbruket i förhållande till jämförliga grupper inom arbetslivet i övrigt. »Landsbygdens befolkning skall ges möjlighet att uppnå samma standard som befolkningen i övrigt» (h). »Jordbruket skall ge samma inkomstmöjligheter som näringslivet i övrigt» (cp). »Gränsskydd utan detaljregleringar som gör det möjligt för inom jordbruket verksamma att uppnå med jämförliga grupper likvärdiga levnadsvillkor» (fp).

En genomgång sådan som denna visar att det redan nu borde finnas möjligheter att åstadkomma ett enhetsprogram, som kunde vara acceptabelt för samtliga de tre icke-socialistiska oppositionspartiernas väljare. Det borde kunna bli inte bara acceptabelt utan attraktivt, om det gjordes till en syntes av det bästa de tre partierna har att lämna som bidrag: från högern nationell traditionalism förenad med en positiv Europa-anda, ekonomisk realism förenad med den slagkraftiga visionen av en ägardemokrati; från centern appellen till den individualistiska obundenhets känslan, framhävandet av miljövärdens be-

tydelse, attityden av realism och måttfullhet; från folkpartiet den liberala och humanistiska frihets-traditionen, den socialpolitiskt progressiva inriktningen, det konsekventa hävdandet av rätts- och rättssäkerhetssynpunkterna. Det väsentliga är att det skapas ett program, som på en gång säger ja både till välfärdssamhället och till ett samhälle som är positivt till enskilt ägande, individuellt ansvar och personligt oberoende.

Programmässigt borde svårigheterna att finna en samlingsgrundval inte vara övermäktiga. Men det kan hävdas att de tre partiernas faktiska politik uppvisar större skiljaktigheter än programmen ger vid handen. Frågan om dessa partiers faktiska politik i riksdagen är värd sitt särskilda studium. Oavsett hur relationerna mellan de tre icke-socialistiska partierna utformas i framtiden, oavsett vilken inställning man har till dessa partier, till frågan om deras relationer inbördes eller deras ställning i förhållande till socialdemokratien, bör det vara en intresseväckande vetenskaplig arbetsuppgift — lämplig för ett brett upplagt grupparbete att i detalj klarlägga och analysera de tre icke-socialistiska partiernas riksdagspolitik under en följd av år, exempelvis från 1946 års riksdag till nu, varvid den centrala aspekten skulle vara att fastställa graden av samstämmighet eller splittring.

Men den vanlige väljaren inom

högern, centern eller folkpartiet, som är missnöjd med dessa partiers samlade effekt, är inte i första hand intresserad av forskningens svar på frågorna hur och varför. Han ställer krav på framtiden. Men han möts då av svaret att en samling inte är realistisk. Att hänga fast vid föråldrade partiformationer, som inte längre motsvarar vare sig den sociala eller politiska maktstrukturen i vårt samhälle och som inte heller har full täckning i några aktuella ideologiska realiteter, det bedöms däremot som realistiskt! Är det realism att medvetet beröva sig förutsättningar att uppnå makt och handlingsmöjligheter? Mellanpartierna kanske drömmer om att i någon framtida situation uppnå en liten skärva av makt genom allians med socialdemokraterna, men erfarenheten — både liberalernas långt tillbaka liggande och centerns senare förvärvade — visar att sådant samarbete leder till nederlag. Makten blir till största delen ett sken och alltför kort för att vara värd sitt offer.

Men samlingstankens motståndare har ett, som de anser, avgörande argument. De menar att samlingen skulle motverka sitt eget syfte. Tesen är alltså att de icke-socialistiska partierna har större förmåga att dra till sig väljare, om de går fram var för sig än om de uppträder samfällt. Här måste påståendet stå emot påståendet. Är inte de som stöts bort vid en samling färre än de som attraheras av en

ny positiv giv, befriad från splittringens alla taktiska nackdelar? Det enda som kan konstateras är att splittringsalternativet har prövats. Dess resultat är känt. Samlingsalternativet har däremot aldrig prövats. Aldrig någonsin i vår parlamentariska historia efter demokratiens genombrott har en icke-socialistisk samlingsregering kunnat komma till stånd. Aldrig någonsin har ett samlat alternativ till socialdemokratien erbjudits väljarna. Det är ett alternativ som återstår att pröva.

Reformvilja anses ofta vara en värdefull egenskap i politiska sammanhang. Man kan fråga varför reformvilligheten skall göra absolut halt just inför partiväsendet. Vår nuvarande partiuppdelning går — om man frånräknar kommunist-

na — tillbaka på tiden omkring 1900–1910. (Folkpartiets bildande 1934 var i stort sett en återgång till den partiformation som tillkom 1902.) Det är under sådana förhållanden inte orimligt, om det finns utrymme för förändringar på detta område. Det vore beklagligt — särskilt för väljarna — om tröghet, kortsynthet och taktiskt självbedrägeri skulle i onödan fördröja en förändring, som skulle kunna öppna ett nytt politiskt perspektiv och befria den svenska politiken från mycket av dess sterila inkrökthet. Ledningen av arbetet för en reform måste ankomma på politiker, som vågar inse att ett parti inte är ett självändamål och som lyckats frigöra sig från eljest till synes en gång för alla fixerade fördomar.